

LAMM VANDA

A délszláv háború és a Nemzetközi Bíróság

A ma működő Nemzetközi Bíróság elődjének, az Állandó Nemzetközi Bíróságnak 1921-ben történt megalakulása óta még soha nem volt példa arra, hogy ugyanahhoz a konfliktushoz kapcsolódóan egy tucatnyi önálló ügy szerepeljen a Bíróság napirendjén. Az 1990-es években azonban ez is megtörtént, s mind a tizenkét eset közös jellemzője: a hajdani Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság felbomlása nyomán kirobbant délszláv háborúhoz kapcsolódik.¹

Az ügyek sora 1993-ban kezdődött, amikor Bosznia-Hercegovina keresettel fordult a Nemzetközi Bírósághoz a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság ellen a Bosznia-Hercegovina területén hátrahagyott jugoszláv hadsereg és különféle szerb katonai és félkatonai alakulatok által elkövetett genocídiumnak minősülő cselekmények miatt a *Genocídium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásával* kapcsolatban.² 1999. július 2-án ugyanebben a tárgyban, vagyis a genocídium bűncselekményének megakadályozásáról és megelőzéséről szóló szerződés alkalmazásával kapcsolatban Horvátország indított eljárást Jugoszláviával szemben a Nemzetközi Bíróság előtt.³ A többi tíz ügyben viszont a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság a felperes, miután 1999 tavaszán tíz NATO tagállammal szemben eljárást kezdeményezett a NATO által végrehajtott légi csapások miatt egyebek között az erőszak alkalmazása tilalmának megsértésére hivatkozva.⁴ Meg kell jegyezzük, könnyen előfordulhatott volna, hogy ma már akár tizenhárom ügyről is beszélhetnénk, miután az ENSZ Közgyűlése 1992. szeptember 13-i ülésén a tanzániai delegátus azt javasolta, hogy a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság helyzetével összefüggésben, így mindenek előtt a jugoszláv ENSZ-tagsággal kapcsolatban tanácsadó véleményért forduljanak a Nemzetközi Bírósághoz.

¹ Jugoszlávia felbomlásával kapcsolatban ld. MARC WELLER: *The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia*. American Journal of International Law. 1992. 569–607., s mind a tizenkét ügyben félként szerepel a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK). Két ügyben a JSZK alperes, tíz ügyben viszont felperesként lépett fel. A tizenkét ügy – amint ez a későbbiekből kiderül – mind a Bíróság eljárásjogának szempontjából, mind pedig az ügyek érdemi részét tekintve, igencsak sajátos és összefügg egymással.

² Bosznia és Hercegovina keresetét ld. www.icj-cij.org/idocket/ibhy/ibhyframe.htm.

³ Horvátország keresetét ld. <http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket/icry/icry.appl>.

⁴ *Erőszak alkalmazásának jogszerűségére* vonatkozó ügyek. A Jugoszlávia kereseteit ld. <http://www.icj-cij.org/icjwww.idocket> – A NATO akciónak nemzetközi jogi megítélésével kapcsolatban ld. JUHÁSZ JÓZSEF – MAGYAR ISTVÁN – TÁLAS PÉTER – VALKI LÁSZLÓ: *KOSZOVÓ, Egy válság anatómiája*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 252–292.

Érdemi döntés mind ez idáig még egyetlen ügyben sem született. Az 1993 óta tartó, a *Genocidium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásának* ügyében (Bosznia-Hercegovina c. JSZK) az ideiglenes intézkedések tárgyában két végzést hozott a Bíróság,⁵ majd 1996-ban a JSZK által beterjesztett pergátló kifogásokat ítéletben utasította el.⁶ A tíz NATO tagállammal szemben az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségére* vonatkozó ügyekben mind ez idáig csak az ideiglenes intézkedések elrendelésére vonatkozó jugoszláv kérelmekkel kapcsolatban határozott a Bíróság.⁷ A Horvátország által kezdeményezett genocídium ügyben még semmiféle döntésre nem került sor.⁸

I. A genocídium ügy

A tizenkét ügy közül minden bizonnyal a Bosznia-Hercegovina és Jugoszlávia közötti a *Genocidium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásával* kapcsolatos ügy a legsajátosabb, mindenekelőtt azért, mert a 9 éve folyó eljárásban – amint az a későbbiekből kiderül – a felek között még mindig a Bíróság joghatóságáról folyik a vita.

Ez az ügy 1993. március 20-án kezdődött, amikor Bosznia-Hercegovina keresettel fordult a Bírósághoz a Bosznia-Hercegovinában 1992 áprilisa után a Jugoszláv Néphadsereg korábbi tagjai, szerb katonai és félkatonai egységek Jugoszlávia irányítása és támogatása mellett elkövetett genocidiumnak minősülő cselekményei miatt, amelyekért Jugoszlávia a nemzetközi jog alapján felelősséggel tartozik, és köteles kártérítést fizetni a személyeket ért és vagyonokban bekövetkezett károkért, valamint Bosznia-Hercegovina gazdaságát és környezetét ért sérelmekért. Bosznia-Hercegovina keresetében a Bíróság joghatóságát az 1948. évi, a genocídium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény IX. cikkére alapozta.⁹

A keresettel egyidejűleg Bosznia-Hercegovina ideiglenes intézkedések elrendelését kérte, majd pedig április 1-én Jugoszlávia is ideiglenes intézkedésekért fordult a Bírósághoz. A Bíróság az ideiglenes intézkedésekről szóló, 1993. április 8-án kelt – tehát meglehetősen rövid idő alatt meghozott – végzésének két pontjában Bosznia-

⁵ A végzéseket l. *ICJ Reports* 1993.3–25. és 350.

⁶ L. a Nemzetközi Bíróságnak 1996. július 11-én kelt ítéletét. *ICJ Reports* 1996. 595–624. Ezzel összefüggésben l. HÁMORIGERGELY: *A furcsa per*. Jogtudományi Közlöny, 2001. május. 222–233.

⁷ Az ideiglenes intézkedések elrendelésére vonatkozó jugoszláv kérelmek elutasításáról szóló végzéseket l. *International Legal Materials*, July 1999.

⁸ Horvátország keresete 1999. július 2-án kelt. A kereset benyújtása óta mindössze annyi történt, hogy a Bíróság ebben az ügyben már eddig két olyan végzést hozott, amelyekben a felek által készített iratok benyújtásnak határidejét módosította. L. ezzel kapcsolatban a Bíróság 2000. március 10-i és 2000. július 27-i végzéseit.

⁹ Az eljárás során Bosznia-Hercegovina a Bíróság joghatóságának alapjául további dokumentumokra is hivatkozott, így Montenegro és Szerbia elnökének a Jugoszlávai Békekonferencia Választott Bizottságának elnökéhez intézett 1992. június 8-án kelt levélére, valamint a Szövetséges és Társult Hatalmak és a Szerb, Horvát, Szlovén Királyság között 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt, a kisebbségek védelmére létrejött szerződés kompromisszumos klauzulájára, továbbá a nemzetközi hadijog és humanitárius jog szokásjogi és szerződéses szabályaira. E szerződésekre való hivatkozást a Bíróság a pergátló kifogások tárgyában, 1996. július 11-én meghozott ítéletében elvetette, a genocídium IX. cikkét tekintette meghatározónak, s kizárólag ennek alapján állapította meg, hogy a vita eldöntésére joghatósággal rendelkezik.

Hercegovina kérésének tett eleget, amikor egyfelől kimondta, a JSZK kormánya a genocídium egyezményből fakadó kötelezettségeinek megfelelően köteles minden intézkedést megtenni a genocídium bűncselekményének megelőzése érdekében, másfelől pedig biztosítani kell, hogy az irányítása vagy támogatása alá tartozó semmiféle katonai vagy félkatonai vagy más irreguláris fegyveres egység, illetve bármiféle ellenőrzése, irányítása, befolyása alá tartozó szervezet vagy személy ne kövessen el genocídiumot, ne legyen bűnrészes Bosznia-Hercegovina muzulmán vagy bármely más nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoportjához tartozó személyek elleni genocídium elkövetésében.¹⁰ A végzés harmadik pontjában a Bíróság – figyelemmel a JSZK kérésére is –, mindkét fél számára irányadó magatartást írt elő, kimondva: mindkét kormánynak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy megelőzzenek bármiféle genocídiumnak minősülő cselekményt, s ügyelniük kell, hogy ne történjenek olyan események, amelyek jellegüknél fogva súlyosbítanak, vagy kiszélesítenék a genocídium megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásával kapcsolatban meglévő vitát, illetve, amelyek a vita megoldását nehezítenék.¹¹

Miután az első ideiglenes intézkedéseknek nem lett foganatja, 1993. július 27-én Bosznia-Hercegovina ismét ideiglenes intézkedések elrendelése végett fordult a Bírósághoz; ezt augusztus 10-én jugoszláv részről hasonló tárgyú kérés követt. Az ideiglenes intézkedések elrendelésére vonatkozó újabb kérelemükben a felek lényegében megismételték az első kéréseikben foglaltakat. A Bíróság 1993. szeptember 13-án kelt, az ideiglenes intézkedésekről szóló második végzésében hangsúlyozta: a kialakult súlyos helyzet nem a korábbi ideiglenes intézkedéseken túlmenő további elrendelését teszi szükségessé, hanem azt, hogy az ideiglenes intézkedéseket elrendelő első végzésben előírtakat azonnal és ténylegesen végrehajtsák, s erre tekintettel megerősítette a Bíróság az első végzésében foglaltakat.¹²

A Nemzetközi Bíróság joggyakorlatában egyáltalán nem ritka eset, hogy valamely ügyben mind a felperes, mind pedig az alperes állam kéri ideiglenes intézkedések elrendelését,¹³ az azonban mindenképpen újdonság, hogy egy ügyben ugyanolyan okok miatt másodszor kerüljön sor ideiglenes intézkedések elrendelésére.¹⁴

A bosnyák keresetre válaszképpen Jugoszlávia 1995. június 26-án hét pontból álló pergátló kifogást terjesztett be, amelyben *ratione materiae*, *ratione temporis* és *ratione personae* vitatta a Bíróság joghatóságát és a kereset elfogadhatóságát.¹⁵

¹⁰ Az ideiglenes intézkedések ez utóbbi pontjával kapcsolatos nyilatkozatában Tarassov bíró bejelentette, hogy nem ért egyet, miután szerinte az egy olyan értelmezést tesz lehetővé, hogy a JSZK is belefolyik a Bosznia-Hercegovina területén végbemenő genocídiumnak minősülő cselekményekbe. Tarassov bíró nyilatkozatát ld. *ICJ Reports* 1993. 26–27.

¹¹ 1993. április 8-i végzés 52. B. pontja. Ld. *ICJ Reports* 1993. 24.

¹² A végzésekkel kapcsolatban ld. LAURENCE BOISSON DE CHAZOURNES: Les ordonances en indication de mesures conservatoires dans l'Affaire relative B l'application de la Convention pour la prévention et la repression du crime du génocide. *Annuaire Français de Droit International*. 1993. 514–539.

¹³ Az ideiglenes intézkedésekkel kapcsolatos szabályok tekintetében ld. JERZY SZTUCKI: *Interim Measures in the Hague Court*. Kluwer Law and Taxation Publishers. 1983.

¹⁴ A problémával kapcsolatban ld. *Ibid.* 527–528.

¹⁵ Az első pergátló kifogás arra vonatkozott, hogynem nemzetközi konfliktusról van szó, s ezért a kereset nem elfogadható. A második kifogás értelmében Alia Izebegovic bosnyák elnök nem rendelkezett hatáskörrel arra, hogy a Nemzetközi Bíróság előtt eljárást kezdeményezzen. A következő kifogás *ratione personae* vitatta a Bíróság joghatóságát, azt állítván, hogy Bosznia-Hercegovina jogellenesen vált függetlenné, a genocídium egyezménynek nem részese, sem utódlás, sem pedig csatlakozás útján. A következő *ratione materiae* kifogás úgy szólt, hogy Jugoszlávia nem volt résztvevője a konfliktusnak, miután Bosznia területén nem gyakorolt

A pergátló kifogásokra tekintettel a Bíróság 1995. július 14-én kelt végzésében kimondta az ügy érdemi részének felfüggesztését. A Bíróság 1996. július 11-én kelt ítéletében a jugoszláv kifogásokat elutasította, s a genocídium-egyezmény IX. cikke alapján megállapította joghatóságát a Bosznia-Hercegovina által benyújtott kereset elbírálására.¹⁶

Az ügy újabb fordulata akkor következett be, amikor a JSZK 1997. július 22-én a Bírósághoz eljuttatott ellenmemorandumában – megismételve a pergátló kifogásokban előadott érveinek jelentős részét –, nemcsak a felperes keresetében foglaltak elutasításáért folyamodott, hanem *ellenkérelem formájában Bosznia-Hercegovina felelősségének megállapítását kérte a Bíróságtól a boszniai szerbekkel szemben elkövetett genocídiumnak minősülő cselekményekért és más az 1948-as genocídium-egyezményből eredő kötelezettségek megsértéséért*; s mindezért Bosznia-Hercegovinával szemben kártérítési igénnyel lépett fel.¹⁷ A Bíróság 1997. december 17-i végzésében az ellenkérelmet 13:1 arányban elfogadhatónak nyilvánította, s kimondta, hogy aza folyamatban lévő ügy részét képezi.

Itt tartott a *Genocídium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásával kapcsolatos, Bosznia-Hercegovina és Jugoszlávia közötti jogvita 2000 őszén*.¹⁸ A Milosevic-rendszer bukását követően az ügyben újabb és nem várt esemény történt. Nem sokkal az új politikai erők hatalomra kerülése után, 2001 áprilisában Jugoszlávia felülvizsgálati kérelemmel fordult a Bírósághoz, hogy *ex officio* vizsgálja felül a joghatóság tárgyában 1996-ban hozott ítéletét. A felülvizsgálati kérelem kiindulópontja az, hogy a JSZK 1992. április 27. (vagyis megalakulása) és 2000. november 1. (a JSZK-nak az ENSZ-be való felvétele) között nem volt a világszervezet tagja, sem pedig a genocídium-egyezmény részese, miután ezen egyezmény – XI. cikke értelmében – az az ENSZ tagjai számára áll nyitva, illetve azon nem tagállamok számára, amelyeket a Közgyűlés az aláírásra, illetve a csatlakozásra felkér.

Anélkül, hogy kis-Jugoszlávia ENSZ-tagságával kapcsolatos meglehetősen bonyolult kérdések vizsgálatába belemennénk, itt most csak annyit jegyzünk meg, hogy Jugoszlávia ENSZ-tagságának kérdése valójában már 1992-től, a JSZK megalakulásától kezdve a világszervezet közgyűlésének napirendjén szerepelt. Hosszas vita és egyfajta politikai kompromisszum eredményeképpen született meg a Közgyűlés 47/1.sz. határozata, amely kimondta, hogy „...a Közgyűlés szerint a JSZK (Szerbia és Montenegro) nem folytathatja automatikusan a korábbi JSZSZK tagságát az ENSZ-ben, ezért úgy

joghatóságot, s ennek következtében a felek között nem áll fenn a genocídium egyezmény szerinti vita. A hatodik és a hetedik kifogás szubszidiáriusan *ratione temporis* vitatta a Bíróság joghatóságát.

¹⁶ Ezzel kapcsolatban ld. HERCZEGH GÉZA: Pergátló kifogások a Nemzetközi Bíróság legújabb gyakorlatában. *Ars boni et aequi. Tanulmányok az ezredvég nemzetközi rendszeréről Bokorné Szegő Hanna 75. születésnapjára*. Budapest 2000. BKÁE Nemzetközi kapcsolatok Tanszék. 24–25, 30–31.

¹⁷ Az eljárás során Bosznia-Hercegovina vitatta, hogy az ellenkérelemben foglaltak összefüggnek az eredeti kereseti kérelemmel és ezért annak elutasítását kérte. A Bíróság részletesen vizsgálta, hogy a JSZK ellenkérelme megfelel-e az Eljárási Szabályzat 80. cikkében foglaltaknak, nevezetesen, hogy az közvetlen kapcsolatban van-e az ellenérdekű fél kérelmével, illetve, hogy az a Bíróság joghatóságába tartozik-e. A belgrádi kormány viszont arra hivatkozott, hogy a keresetben és az ellenkérelemben vitatott tények ugyanazon tragikus eseményekre vonatkoznak, nevezetesen, a boszniai polgárháborúra, ugyanazon területen, időben és ugyanazon történelmi előzményeken alapulnak és ugyanazon politikai fejlemények következményei.

¹⁸ Ld. ezzel kapcsolatban a Bíróság 1993. október 7-i, 1995. március 21-i, 1998. január 22-i és 1998. december 11-i végzéseiben foglaltakat. – Az ügy történetéhez tartozik még, hogy a felek többször kérték a Bíróságtól a különböző perbeli iratok (memorandumok) benyújtására vonatkozó határidők meghosszabbítását, s ezeknek a Bíróság helyt is adott.

dönt, hogy a JSZK-nak kérnie kell majd az ENSZ tagságot és a Közgyűlés munkájában nem vehet részt.” Ezt követően a JSZK – amint erről majd részletesebben szólunk – bizonyos ENSZ-szervek tevékenységében részt vett, másokéban viszont nem. Milosevicék bukása után a JSZK felvételi kérelemmel fordult a világszervezethez, s – mint már említettük –, 2000. november 1-jével a JSZK-t felvették az ENSZ-be. Néhány hónappal ezután a JSZK új államként csatlakozott az 1948-as genocídium-egyezményhez, ezúttal azonban fenntartás útján kizárva az egyezmény alkalmazásával és értelmezésével kapcsolatos viták tekintetében a Nemzetközi Bíróság joghatóságát előíró IX. cikket,¹⁹ aminek következtében a JSZK-t most már nem köti a genocídium-egyezménynek az a szakasza, amelynek alapján a Bíróság 1996-os ítéletében megállapította joghatóságát. Az ügygel kapcsolatos újabb eseményekhez tartozik még az, hogy az 1997-es ellenkérelmet a JSZK 2001 nyarán visszavonta.²⁰

II. Az Erőszak alkalmazásának jogszerűségére vonatkozó ügyek

Az Erőszak alkalmazásának jogszerűségére vonatkozó tíz ügyet a JSZK kezdeményezte, amikor a NATO légi csapások idején, 1999. április 29-én tíz NATO-tagállam ellen, külön-külön keresettel fordult a Bírósághoz az erőszak alkalmazására vonatkozó tilalom és a genocídium-egyezmény megsértésére hivatkozva.²¹ Ezekben az ügyekben a belgrádi kormány a Bíróság joghatóságát mindenekelőtt a genocídium-egyezmény IX. cikkére alapította, illetve hat állam (Belgium, Egyesült Királyság, Hollandia, Kanada, Portugália és Spanyolország) esetében a Bíróság joghatóságának alapjául a Statútum 36. cikkének 2. bekezdésére, vagyis a fakultatív klauzulára is hivatkozott.

A NATO tagállamokkal szemben a fakultatív klauzula azért szolgálhatott a Bíróság joghatóságának alapjául, mert néhány nappal a keresetek benyújtását megelőzően, 1999. április 25-én Jugoszlávia a Bíróság kötelező joghatóságát elismerő nyilatkozatot tett. Vagyis a JSZK ugyanúgy járt el, mint az 1950-es években Portugália, amikor néhány nappal kötelező joghatósági nyilatkozatának letétele után Indiával szemben keresettel fordult a Bírósághoz.²²

A keresetek benyújtásával egyidejűleg Jugoszlávia ideiglenes intézkedések elrendelését kérte, amelyeket a Bíróság 1999. június 2-án kelt végzéseiben elutasított. A Nemzetközi Bíróság szerint két állam, az Egyesült Államok és Spanyolország vonatkozásában a Bíróságnak egyértelműen nincs joghatósága.²³ Az Egyesült Államok ugyanis a genocídium-egyezménynek a viták rendezésére vonatkozó IX. cikkéhez azt a fenntartást fűzte, hogy amennyiben a vitában az Egyesült Államok érintett, úgy a vitáknak e cikk

¹⁹ Jugoszláviának a genocídium-egyezményhez fenntartással való csatlakozása számos kérdést vet fel, egyebek között azért, mert a genocídium-egyezménynek 1948-ban történt létrejötté után Jugoszlávia volt az egyetlen szocialista ország, amely az egyezményhez nem fűzött fenntartást. Mint ismertes, 1989–1990-ben a volt szocialista országok ezeket a fenntartásokat visszavonták.

²⁰ Ezt a Bíróság elnöke 2001. szeptember 13-án kelt végzésében rögzítette is.

²¹ A NATO koszovói akciójával kapcsolatban ld. „Editorial Comments: NATO's Kosovo Intervention” *American Journal of International Law*, 1999. No.4. 824–862.

²² Ld. ezzel kapcsolatban az *Indiai területen való áthaladási jog* ügyének a pergátló kifogásokra vonatkozó első szakaszát.

²³ Ld. ezzel kapcsolatban az *Erőszak alkalmazásának jogszerűsége* ügyekben (Jugoszlávia c. Egyesült Államok; Jugoszlávia c. Spanyolország) hozott 1999. június 2-i végzéseket. *International Legal Materials*, 1999. 1149–1166. és 1188–1203.

alapján a Bíróság elé terjesztéséhez minden egyes esetben szükséges az Egyesült Államok hozzájárulása. Az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségére* vonatkozó ügyben (JSZK c. Egyesült Államok) washingtoni részről ilyen külön hozzájárulás nem történt, s az Egyesült Államok 1984 októbere óta nem részese a fakultatív klauzula rendszerének.²⁴ Spanyolország szintén fenntartást fűzött a genocídium-egyezmény fentebb említett IX. cikkéhez, kizárva annak alkalmazását, s e fenntartással szemben Jugoszlávia nem élt kifogással. Ezen túlmenően Spanyolország alávetési nyilatkozata tartalmazta a „rajtaütésszerű” keresetek kivédésére vonatkozó fenntartást is, nevezetesen, hogy a Bíróság kötelező joghatósága nem áll fenn azon államok vonatkozásában, amelyek alávetési nyilatkozatuk letételét követő 12 hónapon belül fordulnak keresettel a Bírósághoz. A többi nyolc alperes NATO tagállam – köztük a fakultatív klauzula rendszerében részes államok – esetében arra az álláspontra helyezkedett a Bíróság, hogy a JSZK által benyújtott keresetek elbírálására *prima facie* sem rendelkezik joghatósággal, s a genocídium-egyezmény IX. cikke *prima facie* sem szolgálhat a Bíróság joghatóságának alapjául, miután az eljárásnak ebben a szakaszában a Bíróság nincs abban a helyzetben, hogy eldöntse: a felperes állam állítása szerint az alperes állam által elkövetett cselekmények valójában a genocídium-egyezmény rendelkezései alá tartoznak-e, és ennek következtében a genocídium-egyezménynek Jugoszlávia által hivatkozott IX. cikke sem szolgálhat *prima facie* a Bíróság joghatóságának alapjául.²⁵

A Bíróság a Jugoszlávia c. Belgium,²⁶ a Jugoszlávia c. Egyesült Királyság,²⁷ a Jugoszlávia c. Hollandia, a Jugoszlávia c. Kanada, valamint a Jugoszlávia c. Portugália ügyekben döntését a JSZK alávetési nyilatkozatában található *ratione temporis* fenntartásra alapította, amelynek értelmében Jugoszlávia a Bíróság kötelező joghatóságát azon viták tekintetében ismeri el, amelyek „a jelen Deklaráció aláírása után merülnek fel vagy merülhetnek fel, az aláírás utáni helyzetek vagy tények tekintetében.” Mint ismeretes, a NATO légi csapások 1999. március 24-én kezdődtek, a jugoszláv alávetési nyilatkozat viszont csak 1999. április 25-én kelt, így a Bíróság joggal tekintette meghatározónak ezt a fenntartást, s erre alapozta azt a döntését, hogy – miután a vita a jugoszláv kötelező joghatósági nyilatkozat megtétele előtt keletkezett – így az ideiglenes intézkedések elrendelésére *prima facie* sem rendelkezik joghatósággal.²⁸

²⁴ Mint emlékeztet, annak idején az Egyesült Államok a Nicaragua által 1984-ben ellene megindított eljárás miatt mondta fel 1946-ban kelt alávetési nyilatkozatát, s azóta újabb nyilatkozatot nem tett.

²⁵ Ld. ezzel kapcsolatban *International Legal Materials*, vol.38. 1999. No.4. 950–1058; 1101–1148.

²⁶ A JSZK c. Belgium ügyben a belgrádi kormány hivatkozott még a Jugoszláv Királyság és és Belgium között 1930-ban létrejött egyeztetési, a viták bírói és választottbírói rendezéséről szóló egyezményre. A Bíróság szerint ez a szerződés semmiféle relevanciával nem bír.

²⁷ Az Egyesült Királyság esetében a Bíróság figyelembe vette még a brit nyilatkozathoz fűzött, a „rajtaütésszerű” keresetek kivédésére vonatkozó korlátozást; ugyanakkor azonban nem tért ki a brit deklarációnak arra a fenntartására, amely azokkal az államokkal való vitákat zárja ki a kötelező joghatósági körből, amely államok kizárólag egy bizonyos vitának a Bíróság elé vitele érdekében tettek kötelező joghatósági nyilatkozatot.

²⁸ Ez volt a Bíróság álláspontja – szinte szó szerint azonos szöveggel – a fentebb említett ügyekben.

III. A genocídium-egyezmény különös jelentősége

Az eddig leírtak alapján is világos, hogy az 1948-as genocídium-egyezmény mind a tizenkét ügyben, s értelemszerűen a felülvizsgálati ügyben is központi helyet foglal el, mind a Bíróság joghatóságának szempontjából, mind pedig az érdemi kérdések tekintetében. A Bosznia-Hercegovina, illetve a Horvátország által kezdeményezett ügyekben a felperes államok a Bíróság joghatóságát elsősorban a genocídium-egyezmény IX. cikkére alapították, a NATO tagállamokkal szemben megindított eljárásokban – amint azt már említettük – mind a tíz alperes állam esetében a JSZK a Bíróság joghatósága tekintetében erre az egyezményre is hivatkozott. Valamennyi ügyben – mint láttuk – a genocídium-egyezmény megsértése képezi az ügyek érdemi részének egyik központi kérdését. A jogviták eldöntésén túlmenően tehát ezek az ügyek alkalmat adhatnak a Bíróság számára, hogy végre tisztázhasson e fontos egyezményvel kapcsolatos több vitatott kérdést, így pl. a genocídium-egyezményben rögzített kötelezettségek jellegét, a szerződés viszonyát más emberi jogi egyezményekhezstb. Ma még azonban messze van az az idő, hogy a Bíróság az ügyek érdemi részét tárgyalhatná, s az immár 9 éve folyó Bosznia-Hercegovina és Jugoszlávia közötti jogvitában is még mindig csak joghatósági kérdésekkel foglalkozik a Bíróság. Ugyanakkor azonban a jelenleg folyamatban lévő eljárások máris sok szempontból érintik az ügyek érdemi kérdéseit, mindenekelőtt abban az összefüggésben – amint ez a továbbiakból kiderül –, hogy a genocídium-egyezmény mint szerződéses szabály alkalmazható-e a jogvitákra.²⁹

A genocídium ügyben (Bosznia-Hercegovina c. JSZK) 1996-ban kelt, a pergátló kifogások tárgyában meghozott ítélet felülvizsgálására irányuló 2001 tavaszán benyújtott jugoszláv kérelem is alapvetően a genocídium egyezményhez kapcsolódik, de az előzőekben említett ügyekből eltérő megközelítésben.

A JSZK-nak a felülvizsgálati kérelemben a genocídium-egyezménynek a jogvitára való alkalmazhatóságára vonatkozó érvelése alapvetően különbözik az eljárás korábbi szakaszaiban ezen egyezményvel kapcsolatban előadottaktól. A JSZK 1994-ben betervezett pergátló kifogásaiban még azt próbálta bebizonyítani, hogy *Bosznia-Hercegovina a genocídium-egyezménynek sem ratione personae, sem ratione materiae nem részese, illetve legfeljebb 1995. december 14-től – a Dayton-i egyezmény aláírásától – lehet beszélni a genocídium-egyezménynek a két állam egymásközi viszonylatában való alkalmazhatóságáról.*³⁰ A felülvizsgálati kérelemben viszont Jugoszlávia nem azt kérdőjelezte meg, hogy Bosznia-Hercegovina a genocídium-egyezményben szerződő félnek minősül-e, hanem arra hivatkozott, *hogy ő maga 1992 áprilisa és 2000 novembere között nem volt részese a genocídium-egyezménynek, illetve csak 2001 márciusában csatlakozott ahhoz, ezuttal azonban egy fenntartással, amely az egyezmény*

²⁹ Bosznia-Hercegovina c. Jugoszlávia ügyben az eljárási és az érdemi kérdések közötti összefüggésekkel kapcsolatban bővebben ld. ERIC WYLER: *Les rapports entre exceptions préliminaires et fond du litige B la lumiPre de l'arrLt de l CIJ du 11 juillet 1996 dans l'Affaire du génocide*. Revue Générale de Droit International Public, 2001. 26–54.

³⁰ A hatodik és a hetedik jugoszláv pergátló kifogás szövege erről, azt hangsúlyozva, hogy Bosznia-Hercegovina vonatkozásában a genocídium-egyezmény esetében nem történt automatikus jogutódlás, aminek következtében a Bíróság nem vizsgálhatja az 1995. december 14. előtti eseményeket, szubszidiáriusan az 1993. március 29. előttiakat, még szubszidiáriusabban az 1992. december 29. előttiakat.

értelmezésével és alkalmazásával kapcsolatos vitákra kizárja a Nemzetközi Bíróság joghatóságára vonatkozó IX. cikket.³¹

IV. A felülvizsgálati kérelem

1. Mielőtt a felülvizsgálati kérelemmel kapcsolatos jogi kérdéseket vizsgálnánk, érdemes néhány szót szólni arról, miért tartjuk ezt az ügyet a délszláv háborúval összefüggésben a Bíróság előtt szereplő többi ügy szempontjából különös jelentőségűnek.

A felülvizsgálati kérelem benyújtása egyértelműen azt mutatja, hogy az új jugoszláv politikai vezetés szabadulni szeretne a genocídiummal kapcsolatos, Bosznia-Hercegovina által kezdeményezett, a Nemzetközi Bíróság előtt folyamatban lévő ügytől. A belgrádi kormány álláspontja érthető, a hágai Békepalotában folyó eljárásban nem egyes szerb katonai vagy politikai vezetőket vádolnak a nemzetközi jogba ütköző cselekmények elkövetésével, hanem magát a jugoszláv államot, amely – Bosznia-Hercegovina szerint – felelősséggel tartozik mindazért a szörnyűségért, amelyet a boszniai háborúban a JSZSZK hátrahagyott hadserege, illetve szerb katonai és félkatonai erők Jugoszlávia irányításával – vagy legalábbis – támogatásával elkövettek. Vagyis, Bosznia-Hercegovina 9 évvel ezelőtt benyújtott keresetében a JSZK-t ugyanolyan cselekmények elkövetésével vádolja, mint amilyeneket a Milosevic elleni perben Carla del Ponte főügyész a volt szerb államfővel szemben megfogalmazott.³² Az új jugoszláv vezetés őszinte törekvése tehát, hogy a Nemzetközi Bíróság előtt folyamatban lévő két genocídium ügy, vagyis mind a Bosznia-Hercegovina által 1993-ban kezdeményezett jogvita, mind pedig az eljárásnak még aránylag korai szakaszában lévő Horvátország c. Jugoszlávia ügy érdemi ítélet nélkül mielőbb befejezést nyerjenek. Nyilvánvaló, e törekvések jegyében került sor a felülvizsgálati kérelem benyújtására, s az ügy befejezése érdekében Bosznia-Hercegovina felé tett gesztusként fogható fel Jugoszláviának az a döntése, hogy 2001 szeptemberében visszavonta az ügyben beterjesztett ellenkérelmét, amelyben Jugoszlávia a boszniai szerbekkel szemben elkövetett genocídiummal vádolta Bosznia-Hercegovinát.

A *Genocídium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről* szóló egyezmény alkalmazásával kapcsolatos, Bosznia-Hercegovina és Jugoszlávia közötti jogvita jövőjével kapcsolatban Bosznia-Hercegovinában egyfajta belpolitikai csata folyt,³³ s a boszniai szerb politikusok Bosznia-Hercegovina keresetének visszavonása mellett érveltek; több boszniai muzulmán és horvát vezető viszont az ügy folytatása mellett szállt síkra.³⁴

A Nemzetközi Bíróságnak a jugoszláv felülvizsgálati kérelemmel kapcsolatos döntése kihatással lehet a Bíróság előtt a délszláv háborúval összefüggésben folyamatban lévő többi ügyre is. Hiszen – amint erről már fentebb szó volt –, a felülvizsgálati ügyben a Bíróságtól arra vonatkozóan várnak döntést, hogy Jugoszlávia 1992 áprilisa és

³¹ A csatlakozási okirat letétele 2001. március 12-én történt, a genocídium-egyezmény XIII. cikke értelmében a szerződés a ratifikációs, illetve a csatlakozási okiratok letételét követő 90. napon lép hatályba.

³² *Bosna Daily*, Daily e-newspaper No.139. December 7: 2001. KASIM TRNKA: *Republika Srpska a criminal entity*.

³³ Vö. *Journal de Droit International*, 2000. 782.

³⁴ *Dnevni Avaz*. Sarajevo, 5 December 2001. és *Dnevni Avaz*. Sarajevo, 22 January 2002.

2000 novembere között, vagyis több mint 8 évig nem volt tagja az ENSZ-nek, nem volt részese a genocídium-egyezménynek, majd pedig 2001 júniusától részese ugyan a genocídium-egyezménynek, de most már nem vonatkozik rá a Bíróság joghatóságát előíró IX. cikk.

Jugoszlávia a genocídium-egyezményhez való újbóli csatlakozása során kizárta a szerződés azon szakaszának alkalmazását, amelyen nemcsak a Bosznia-Hercegovina, illetve a Horvátország által kezdeményezett eljárások, hanem a NATO légi csapásokkal kapcsolatosan az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségére* vonatkozó ügyek egy részénél is a Bíróság joghatósága alapult. Ez utóbbi tíz ügyet – mint már említettük –, 1999-ben Milosevic-ék kezdeményezték, mamár úgy tűnik azonban, hogy Jugoszlávia nemzetközi elszigetelődésének felszámolása érdekében kívánatos lenne ezeknek az ügyeknek is véget vetni. Belpolitikai okokból minden bizonnyal a belgrádi kormánynak a legkényelmesebb az lenne, ha ezekben az ügyekben a NATO tagállamokkal szembeni kereseteket nem Jugoszlávia vonná vissza, hanem egyszerűen, hivatkozhatna arra, hogy a Bíróságnak a felülvizsgálati ügyben meghozott döntése miatt ezek az eljárások sem folytathatók.³⁵ Külön kérdés az, hogy mi lesz a sorsa az erőszak alkalmazásának jogszerűségére vonatkozó azoknak az ügyeknek, amelyeknél a fakultatív klauzula alapján is fennáll a Bíróság joghatósága. Ezeket az ügyeket is befolyásolhatja azonban a felülvizsgálati eljárás kimenetele, miután – amint erről majd még részletesebben szólunk – itt az a kérdés merül fel, hogy ha Jugoszlávia 1992 és 2000 között nem volt ENSZ tagállam, akkor tehetett-e a Bíróság kötelező joghatóságát elismerő nyilatkozatot. A Statútum 36. cikkének 2. bekezdése értelmében ugyanis csak „a jelen Statútumban részes államok” válhatnak a fakultatív klauzula rendszerének részesévé. Mindenesetre, ha következetesen végigvitte volna a JSZK azt az érvet, hogy 8 évig nem volt tagja a világszervezetnek, akkor arra a következtetésre kellett volna jutnia, hogy 1992. április 27. és 2000. november 1. között Jugoszlávia nemcsak a genocídium-egyezménynek nem volt részese, hanem valójában kötelező joghatósági nyilatkozata sem volt hatályban az 1999. április 25. – vagyis a nyilatkozatának az ENSZ főtítkáránál való megtétele – és a 2000. november 1. közötti időszakban.³⁶ Hiszen – mint már említettük – a Statútum 36. cikkének 2. bekezdése szerinti kötelező joghatósági nyilatkozatot csak a Statútumban részes államok tehetnek. Legjobb tudomásunk szerint egyébként a belgrádi kormány részéről ilyen érv sohasem hangzott el.

2. A felülvizsgálati kérelem a Nemzetközi Bíróság eljárásjogával és a délszláv háborúval összefüggő nemzetközi jogi kérdések egész sorát veti fel, amelyek közül jelen tanulmányunkban – már csak terjedelmi okok miatt is – két kérdésre szeretnénk kitérni.

a) Az *első kérdés* magára a felülvizsgálati eljárásra és annak jellegére vonatkozik.

A JSZK által 2001 áprilisában kezdeményezett felülvizsgálati eljárás egyik legfőbb sajátossága, hogy ebben az esetben egy, a pergátló kifogások tárgyában hozott ítélet

³⁵ Erre utalt maga a JSZK is a Nemzetközi Bírósághoz 2002. február 8-án intézett levelében, amelyben – egyebek mellett – a Bíróság által Jugoszláviát érintően meghozandó más ügyben való döntéseire tekintettel, kérte az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségére* vonatkozó ügyeknek vagy a felfüggesztését, vagy pedig a JSZK számára az alperes államok pergátló kifogásaival kapcsolatos észrevételek benyújtására vonatkozó határidő meghosszabbítását. A Bíróság 2002. március 20-án kelt végzésében az említett határidőt 2003. április 7-ig meghosszabbította.

³⁶ Külön kérdés az, hogy a jugoszláv alávetési nyilatkozatra milyen kihatással volt a JSZK-nak az ENSZ-hez való újbóli csatlakozása.

felülvizsgálásáról van szó. Felvetődik a kérdés, az ilyen ítéletek felülvizsgálására vonatkozó eljárás eltér-e az érdemi ítéletekben hozott döntések felülvizsgálatától.

A Nemzetközi Bíróság által hozott ítéletek felülvizsgálatáról a Statútum 61. cikke, valamint a jelenleg hatályos Eljárási Szabályzat 99.cikke rendelkezik.³⁷ A Statútum értelmében az ítélet felülvizsgálásának akkor van helye, „... ha olyan döntő jelentőségű tény merült fel, amely mind a Bíróság, mind pedig a felülvizsgálatot kérő fél előtt ismeretlen volt, feltéve, hogy a tény nem ismerése nem a felülvizsgálatot kérő fél gondatlanságának következménye.”

A Statútumnak ez a szakasza – amint erre a szakirodalomban többen rámutatnak –, bizonyos mértékben ütközik a Statútum 60. cikkében rögzített *res judicata* tételével, amely szerint a Bíróság ítéletei véglegesek és velük szemben nincs helye fellebbezésnek.³⁸ Geneviève Guyomar az Eljárási Szabályzatot kommentáló hatalmas munkájában azt írja, hogy a *res judicata* tételének lerontásával magyarázható annak szükségessége, hogy a Bíróság Eljárási Szabályzatában a felülvizsgálati jogot meglehetősen részletesen szabályozták.³⁹ Lényegében a *res judicata* és az ítéletek felülvizsgálata közötti összefüggéseket érintette a Bíróság az *ENSZ Adminisztratív Bírósága által hozott ítéletek jogi hatályával* kapcsolatos tanácsadó véleményezési ügyben, amikor hangsúlyozta: a meglehetősen korlátozott felülvizsgálati jog elismerése semmiképpen sem fogható fel holmi fellebbezésnek, hanem az megfelel a különféle bírói fórumok vonatkozásában azok alapító okiratai által, így a Nemzetközi Bíróság esetében a Statútum 61.cikkében rögzített szabálynak.⁴⁰

Ami a két Nemzetközi Bíróságnak a felülvizsgálati kérelmekkel kapcsolatos gyakorlatát illeti, ezzel kapcsolatban csak egy-két ügyet említhetünk, miután az államok alig éltek ezzel a lehetőséggel.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság idején felülvizsgálati kérelmet - érdekes módon - tanácsadó véleményezési ügyekben terjesztettek elő.

A Nemzetközi Bíróság ítéletével kapcsolatos felülvizsgálati ügy mind ez ideig csak egyszer fordult elő, amikor az 1980-as években Tunézia a *Tunézia és Líbia közötti kontinentális talapat elhatárolására vonatkozó 1982. február 24-i ítélet* felülvizsgálására és értelmezésére irányuló kérelemmel fordult a Bírósághoz. Az ügyben 1985. december 10-én kelt ítéletében a Bíróság egyhangú határozattal elvetette Tunéziának az 1982-es ítélet felülvizsgálására vonatkozó kérelmét.⁴¹ *ICJ Reports* 1985. 203.

³⁷ Az Állandó Választott Bíróság által meghozott ítéletek felülvizsgálatának lehetőségét az 1920-as Jogász Bizottság minden további nélkül elfogadta, az Eljárási Szabályzat erre vonatkozó szakaszait azóta több ízben módosították, annak alapelvein azonban nem változtattak. Az 1946-ban elfogadott új Eljárási Szabályzat kidolgozása során egy újabb, a felülvizsgálat tárgyát képező ítélet esetleges előzetes végrehajtásának, mint a felülvizsgálati eljárás megindításának feltételével foglalkozó bekezdést illesztettek a cikk végére. Az 1978-ban elfogadott és jelenleg hatályos Eljárási Szabályzat 99. és 100. cikke rendelkezik a felülvizsgálati eljárásról. A 99. cikk újonnan megfogalmazott 1. és 2. bekezdései lényegében a korábbi szabályzat – vagyis az 1972-ben felülvizsgált Szabályzat 83.cikkének első két bekezdésén – alapul. Vö. GENEVIÈVE GUYOMAR: *Commentaire du Règlement de la Cour Internationale de Justice*. Editions A. Pedone, Paris, 1983. 628-630.

³⁸ SHABTAI ROSENNE: *op. cit.* A. W. Sijthoff. Leyden. 1965. 622.

³⁹ GUYOMAR: *op. cit.* 628..

⁴⁰ *ICJ Reports* 1954. 55.

⁴¹ A Bíróság ebben a döntésében megerősítette a Statútum 61. cikkének alkalmazásával kapcsolatos azt a tételt, hogy az ítélet felülvizsgálására vonatkozó kereset csak akkor terjeszthető elő, ha az olyan tény felmerülésén alapul, amely az ítélet meghozatalakor ismeretlen volt a Bíróság és a felülvizsgálatot kérő fél számára, hozzátevé, amennyire a kérdéses tény leszűrhető az eredeti ítélethez vezető eljárásból és az ügygel

A felülvizsgálati eljárások céljaival kapcsolatban érdemes figyelembe venni Alvarez bírónak az *ENSZ Adminisztratív Bírósága által hozott ítéletek jogi hatálya* tanácsadó véleményezési ügyben benyújtott ellenvéleményében foglaltakat. A jeles chilei nemzetközi jogász rámutatott arra, hogy a felülvizsgálat lehetősége a választott bíróságok gyakorlatából fejlődött ki, s a választottbírói megállapodások általában rögzítették, hogy a felülvizsgálat bizonyos esetekben megengedett. A feleknek a választottbírói döntéseket jóhiszeműen végre kellett hajtaniuk, de ha azok súlyos fogyatékoságban szenvedtek, így például ha hatáskör-túllépés történt, az érintett fél visszautasíthatja a döntés végrehajtását. Mindez Alvarez szerint ahhoz a klasszikus nemzetközi jogi elvhez vezetett, amely szerint a fél visszautasíthatja a súlyos fogyatékoságban szenvedő választottbírói ítélet végrehajtását.⁴²

A Nemzetközi Bíróságnak a *Genocidium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről* szóló egyezmény alkalmazásával kapcsolatos ügy első szakaszában, a pergátló kifogások tárgyában született ítélettel szemben beterjesztett felülvizsgálati kérelemre vetítve az elmondottakat, megállapítható, hogy ebben az esetben nem a fél által „hibásnak” tartott és megtámadott döntés végrehajtásának elutasításáról van szó, hanem valójában az eredeti jogvita érdemi részének a Bíróság által való eldönthetősége a kérdés. Vagyis tulajdonképpen az eljárásnak a Bíróság előtti folytatásának lehetősége a tét. Ilyen esetben tehát nem arról fog dönteni a Bíróság, hogy a feleknek egy hibás döntést végre kell-e hajtaniuk vagy sem, hanem sokkal inkább arról, hogy *saját maga folytathatja-e az eljárást*. Ebben a megközelítésben tehát a *felülvizsgálati kérelemmel megtámadott döntés igazi végrehajtója tulajdonképpen maga a Bíróság*. Éppen ezért a joghatóság tárgyában hozott ítéletek felülvizsgálata sokkal inkább egy újból beterjesztett, bizonyos új tényeken alapuló pergátló kifogáshoz hasonlatos. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük a pergátló kifogások fogalmával kapcsolatban az Állandó Nemzetközi Bíróság által a *Panevezys-Saldutiskis Vasúttársaság ügyében* mondottakat, nevezetesen, hogy az Eljárási Szabályzatnak a pergátló kifogásokra vonatkozó – akkoriban – 62. cikke valójában többet takar, mint a Bíróság joghatóságával kapcsolatos ellenvetéseket, ennek a szakasznak ugyanis mind a szavai, mind a tartalma vonatkozik minden olyan kifogásra, amelynek az a hatása, hogy ha azt a Bíróság elfogadja, akkor az megszakítja a kérdéses ügyben való eljárást, és ennek következtében a Bíróságnak az ilyen kifogásokkal a vita érdemének tárgyalása előtt kell foglalkoznia.⁴³ Mindezek alapján nézetünk szerint a Bíróságnak a Jugoszlávia által beterjesztett felülvizsgálati kérelmet az ügy ezen sajátosságára tekintettel kell megvizsgálania. A felülvizsgálati kérelemnek egyfajta pergátló kifogásként való értelmezése teljes egészében összhangban van a Bíróságnak azzal a gyakorlatával, amelyet – Rosenne szerint – rugalmasság és a körülményekhez való adaptáció jellemez.⁴⁴

A felülvizsgálati kérelemben foglaltaknak lényegében pergátló kifogásként való felfogása azt is magával hozza, hogy a Bíróságnak a saját feladatát jóval tágabban kell értelmeznie, mint ahogyan azt a kérelem megfogalmazza, s – amint erre a szakirodalomban többen rámutattak – a *jura novit curia* elvből következően vizsgálnia

kapcsolatos dokumentumokból, mind az, ami ismert volt a Bíróság előtt, feltételezhető, hogy ismert volt a felülvizsgálatot kérő fél előtt is.

⁴² Ld. ALVAREZ bíró véleményét. *ICJ Reports* 1954. 68.

⁴³ MANLEY O. HUDSON: *World Court Reports*. vol.IV. 1936–1942. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1943. 356.

⁴⁴ Vö. ROSENNE: *op. cit.* 451.

kell olyan tényeket is, amelyekre a felek nem hivatkoztak.⁴⁵ A jelen esetben ez azt jelenti, hogy a Bíróságnak figyelembe kell vennie több, az 1996-os ítéletében nem érintett kérdést, illetve eseményt. Ilyenként említhető mindenekelőtt az 1997-es jugoszláv ellenkérelem, amelyet kétségtelen a JSZK 2001-ben visszavont, ennek ellenére azonban az megalapozhatja a *forum prorogatum* esetét.⁴⁶ (A *forum prorogatum* kérdésre jelen tanulmányunkban – terjedelmi okok miatt – nem tudunk kitérni, s az egy következő írásunk tárgyát fogja képezni.)

b) A felülvizsgálati kérelemmel kapcsolatos másik vizsgálandó kérdés a felülvizsgálat indokául felhozott új tényekre vonatkozik.

A jugoszláv felülvizsgálati kérelem valójában három új tényről tesz említést, ezek:

- a JSZK-nak 2000. november 1-jén az ENSZ-be való felvétele;
- Jugoszláviának a genocídium egyezményhez való újbóli csatlakozása;
- végül az, hogy Jugoszlávia az 1996. július 11-i ítéletet, illetve 2000. november 1-jét megelőzően nem vált a Statútum részévé, amint azt a nem ENSZ tagállamok vonatkozásában a Statútum 93. cikkének 2. bekezdése előírja.⁴⁷

A három tény közül a 1. és a 2. pont alattiak érdemelnek különös figyelmet, miután mögöttük államutódlási problémák húzódnak meg, s a délszláv állam felbomlása nyomán keletkezett államutódlási kérdéseket állítják a figyelem középpontjába.

A szakirodalomban általánosan elfogadottnak tekinthető az a nézet, hogy a volt Jugoszlávia felbomlása nyomán jelentkező államutódlási folyamat semmiképpen sem felel meg a nemzetközi szerződésekből, illetve az állami vagyonban, levéltárakban és államadóságokban való utódlásról 1978-ban, illetve 1983-ban létrejött két nemzetközi egyezménynek. Jugoszlávia esetében az államutódlási kérdéseket tovább bonyolítja az, hogy a Milosevic-rezsim idején a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság mindent megtett annak érdekében, hogy a hajdani JSZSZK jogutódjaként tünjön fel, a nemzetközi közösség viszont ezt akkor nem volt hajlandó elismerni, s a JSZK elszigetelésére törekedett. Ehhez pedig jó eszköznek bizonyult annak hangsúlyozása, hogy kis-Jugoszlávia nem jogutódja a hajdani Jugoszláviának. Anélkül, hogy a meglehetősen szövevényes események boncolgatásába belemennénk, azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy Kostunica elnök hatalomra kerülésével a helyzet fordítottá vált, ettől kezdődően ugyanis éppen a JSZK törekszik annak elismertetésére, hogy a JSZK nem jogutódja a volt JSZSZK-nak.

A hajdani JSZSZK felbomlása után kis-Jugoszlávia ENSZ-beli helyzetéről a világszervezet Biztonsági Tanácsában és Közgyűlésében éles viták voltak. Az 1992. április 27-i alkotmány elfogadása után a JSZK a volt JSZSZK jogutódjának tekintette magát és ennek alapján szerette volna elfoglalni a korábbi Jugoszlávia helyét az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben. Ez a törekvés annak idején a világszervezetben óriási vitát és ellenállást váltott ki, s a Biztonsági Tanács több határozatában foglalkozott a kérdéssel. A 757 sz. 1992. május 30-án kelt határozatában a Tanács megállapította, hogy a JSZK-nak az a törekvése, hogy automatikusan folytassa a volt

⁴⁵ Vö. GEORGES ABI-SAAB: *Les exceptions préliminaires dans la procédure de la Cour internationale*. Editions A. Pedone. Paris; 1967. 207–208.

⁴⁶ A *forum prorogatum*ról már az ideiglenes intézkedések kapcsán is szó volt, a Bíróság azonban határozottan elvetette a *forum prorogatum*ra való hivatkozást. Vö. BISSON DE CHAZOURNES: *op. cit.* 525.

⁴⁷ Felülvizsgálati kérelem 32. pont.

Jugoszlávia ENSZ-tagságát nem nyert általános elfogadást, majd 777 sz. 1992. szeptember 19-i határozatában kimondta, a JSZSZK megszűnt létezni, ennek következtében Jugoszlávia automatikusan nem folytathatja az ENSZ tagságot, s a Tanács javasolja a Közgyűlésnek egy olyan határozat meghozatalát, amely kimondja: a JSZK-nak tagfelvételi kérelmet kell beterveznie és a JSZK nem vehet részt a Közgyűlés munkájában. Ezt követően született meg a Közgyűlés nevezetes 47/1 sz. határozata, amely kimondta, a JSZK „nem folytathatja automatikusan a régi JSZSZK Egyesült Nemzetekbeli tagságát, a JSZK-nak tagfelvételi kérelmet kell előterjesztenie és nem vehet részt a Közgyűlés munkájában.” Ez a megfogalmazás meglehetősen ellentmondásos és sok vita forrása volt, s mind a politikusok részéről, mind pedig a szakirodalomban egymásnak igencsak ellentétes értelmezések láttak napvilágot.⁴⁸ Az Egyesült Államok és több, a hajdani Jugoszláviából kivált állam szerint ez a határozat kizárja a JSZK számára a volt Jugoszlávia ENSZ-tagsága folytatásának lehetőségét. Más államok, így Oroszország és magának a JSZK-nak az álláspontja az volt, hogy a fentebb idézett határozat a JSZK-nak csak a Közgyűlésben való részvételére vonatkozik.⁴⁹

A Közgyűlés 47/1. sz. határozatának értelmezésével kapcsolatban meghatározó jelentőségűnek kell tekinteni az ENSZ főtitkárhelyettesének 1992. szeptember 29-én Bosznia-Hercegovina és Horvátország állandó ENSZ képviselőjéhez címzett levelében foglaltakat, amelyben a következőket írja: A Közgyűlés 47/1. határozatában a tagsági viszonynak egy olyan esetével foglalkozik, amelyről az Alapokmány nem rendelkezik, nevezetesen, hogy mi a következménye a tagsági viszony szempontjából annak, ha egy tagállam szétesik, s erről sem a közvetlen jogutód államok között, sem pedig a Szervezet tagállamai között nincs általános egyetértés. A főtitkárhelyettes szerint ebből az az egyetlen gyakorlati következmény adódik, hogy a JSZK nem fog részt venni a Közgyűlés munkájában. Majd úgy folytatódott a dokumentum, hogy *a közgyűlési határozat nem vetett véget és nem függesztette fel Jugoszlávia tagságát a Szervezetben*, s a Jugoszláviát megillető hely és tábla megmarad úgy, ahogyan az korábban volt, csak a JSZK nem ülhet e tábla mögé. A magunk részéről döntő jelentőségűnek tekintjük a következő mondatot, amely azt mondja, hogy „A határozat nem fosztja meg Jugoszláviát attól a jogától, hogy a *Közgyűlés szervein kívül más ENSZ-szervek* munkájában részt vegyen. (Kiemelés – L. V.) Új Jugoszláviának az Alapokmány 4. cikke szerinti újbóli felvétele fog véget vetni a 47/1 határozat által teremtett helyzetnek”. Álláspontunk szerint az idézett mondat világosan mutatja, hogy 47/1. határozat Jugoszláviának csak a Közgyűlésben, illetve a Közgyűlés szerveiben való részvételére vonatkozott, s nem érintette egyéb ENSZ-szervek tevékenységében való közreműködését, így Nemzetközi Bíróság előtt való fellépését.

A nemzetközi szervezetekben, illetve a nemzetközi szervezetek alapító okiratában való utódlás kérdéséről az 1978. évi bécsi egyezmény nem rendelkezik, s – amint erre a Nemzetközi Jogi Egyesület Új Delhi-i jelentése is rámutat – e tekintetben a nemzetközi szervezetek alapító okiratát kell irányadónak tekinteni, amelyek általában ilyen esetekre

⁴⁸ Vö. YEHUDA Z. BLUM: UN membership of the „New” Yugoslavia: Continuity or Break? *American Journal of International Law*. 1992. 830. és Correspondents! AGORA: UN Membership of the Former Yugoslavia. *American Journal of International Law*. 1993. 240–251.; valamint MICHAEL SILAGI: *Staatsuntergang und Staatennachfolge*. Peter Lang GmbH.. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien. 1996. 72–73.

⁴⁹ Vö. Aspects of the Law of State Succession, Rapport final sur la succession en matière de traités. *International Law Association*, New Delhi Conference, 2002. 311.

nézve úgy rendelkeznek, hogy az új államnak tagfelvételi kérelmet kell előterjesztenie.⁵⁰ A gyakorlatban egyébként ilyen esetekben az államokat meglehetősen rövid idő alatt veszik fel a szervezet tagjai közé.⁵¹

Jugoszlávia ENSZ-tagságával kapcsolatos problémák ismertek voltak a Bíróság előtt is, s e kérdéssel a Bíróság a genocídium-ügyben (Bosznia-Hercegovina *c. JSZK*) az ideiglenes intézkedések elrendelésére vonatkozó kérelem tárgyalásakor is már szembesült. Az 1993. április 8-i döntésben – vagyis az ideiglenes intézkedésekről szóló első végzésben – a Bíróság álláspontja az volt, hogy az eljárásnak ebben a szakaszában nem szükséges véglegesen döntenie arról, hogy Jugoszlávia tagja-e az ENSZ-nek és részese-e a Bíróság Statútumának, mindemellett azonban megjegyezte, „a megoldás (mármint az ENSZ Közgyűlésének ezzel kapcsolatos 47/1. határozata – *L. V.*) nem minden jogi nehézség nélküli.”⁵² Úgy tűnik, annak idején a Bíróság tagjainak többsége is egyetértett azzal, hogy a JSZK ENSZ-tagságának kérdését az ideiglenes intézkedések elrendelése kapcsán a testületnek nem kell vizsgálnia, s elfogadták az ENSZ főtítkárhelyettesének 1992. szeptember 29-i Bosznia-Hercegovina és Horvátország állandó ENSZ-képviselőihez írott levelében foglaltakat, miszerint a Közgyűlés 47/1. sz. határozata által teremtett helyzetnek új Jugoszláviának az Alapokmány 4.cikkének megfelelően az ENSZ-be való felvétele fog véget vetni.⁵³

Az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségével* kapcsolatos ügyekben a Bíróság szintén nem tért ki a JSZK ENSZ-tagságával összefüggő problémákra. Ezen ügyek kapcsán viszont már több bíró azon nézetének adott hangot, hogy e kérdéssel a Bíróságnak foglalkoznia kellett volna. Kooijmans bíró azt írja: hogyan állíthatja azt a Bíróság, hogy nincs szükség a jugoszláv alvetési nyilatkozat érvényességének a megvizsgálására, akkor, amikor a következtetése az, hogy ez a deklaráció az alperes állam nyilatkozatával egyetemben nem képezi a Bíróság joghatóságának alapját. A holland bíró szerint ez az érvelés azt a vélelmet hordozza magában, hogy a jugoszláv deklaráció érvényes, legalábbis az eljárásnak ebben a szakaszában.⁵⁴ Az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségével* kapcsolatos ügyekben tehát már megkerülhetetlennek találta a holland bíró Jugoszlávia ENSZ tagsága és fakultatív klauzula rendszerében való részessége kérdésének vizsgálatát, annál is inkább, mert ezekben az ügyekben egyes NATO-tagállamok esetében – mint már említettük – a Bíróság joghatóságának egyetlen jogalapját a fakultatív klauzula képezte. A továbbiakban a holland bíró utal Lauterpacht bíró által az *Interhandel* ügyben az ideiglenes intézkedésekkel kapcsolatban mondottakra, s a maga részéről arra a következtetésre jut, hogy a döntések helyes sorrendje az lett volna, ha először határoznak arról, létezik egy olyan dokumentum, amelynek alapján a Bíróságnak *prima facie* fennáll a joghatósága, majd pedig, ha ezt már megállapították, akkor kerülhetett volna sor annak vizsgálatára, hogy ezen dokumentum tartalmaz-e egy olyan fenntartást, amely nyilvánvalóan kizárja a Bíróság joghatóságát.⁵⁵

⁵⁰ *Ibid.* 273.

⁵¹ *Ibid.* 274.

⁵² *JCJ Reports* 1993. 14.

⁵³ Kooijmans bíró a Bíróságnak ezt az állásfoglalását a genocídium ügyben (Bosznia-Hercegovina *c. JSZK*) elfogadhatónak találta, miután a Bíróság joghatósága *prima facie* a genocídium egyezmény IX. cikke alapján fennállott. Ld. KOOIJMANS bíró egyéni véleményét: *Erőszak alkalmazásának jogszerűsége International Legal Materials*, 1999. 971.

⁵⁴ Ld. *Ibid.* 972.

⁵⁵ *Ibid.* 972.

Jugoszlávia ENSZ-tagságának kérdését az *Erőszak alkalmazásának jogszerűségével* kapcsolatos ügyekben a Bíróság más tagjai is érintették. Rosalyn Higgins némi megértést tanúsított azzal kapcsolatban, hogy ezekben az ügyekben a Bíróság nem vizsgálta mélyrehatóan Jugoszlávia státusának igencsak bonyolult kérdését, miután az ideiglenes intézkedésekről a Bíróságnak rendkívül gyorsan kellett döntenie.⁵⁶ Oda bíró viszont egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a JSZK nem tagja az ENSZ-nek, tehát nem rendelkezik azzal a joggal, hogy a Bíróság előtt felléphessen.⁵⁷ Oda szerint, ha feltételezzük is, hogy a JSZK részese a Statútumnak és jogszerűen regisztrálták alávetési nyilatkozatát, akkor is, miután kötelező joghatósági nyilatkozatát a kereset benyújtása előtt néhány nappal tette meg, így semmiképpen sem járt el jogszerűen.⁵⁸

Az ENSZ Közgyűlés 47/1. sz. határozatában, valamint a főtítkárhelyettes levelében foglaltak arra utalnak, hogy Jugoszlávia 1992 őszétől kezdődően egyes ENSZ szervek tevékenységében részt vehetett, másokéban viszont nem; az ezt követő időszak eseményei is – egészen 2000 novemberéig – ezt a gyakorlatot tükrözték. Bizonyos, a JSZK-kormányja mindenképpen arra törekedett, hogy fenntartsa ENSZ-tagságát. Belgrádi részről több ízben kijelentették – s ezt tükrözte az 1992. április 27-i alkotmány is –, Jugoszlávia a JSZSZK jogutódja, folytatója szerződéses kötelezettségeinek; sőt – a háborús helyzetre tekintettel csökkentett összegben, de – rendszeresen fizette ENSZ-tagdíját is.⁵⁹ A különböző ENSZ-szervek gyakorlata viszont azt mutatja, hogy valójában Jugoszláviának a kritikus időszak alatt bizonyos ENSZ-szervek tevékenységében való részvétele szünetelt, másokéban azonban teljes jogú tagként működött közre. A Nemzetközi Bíróság – amint az már az eddig elmondottakból is kiténik – mindenképpen ez utóbbi kategóriába sorolható, hiszen a nevezett időszak alatt Jugoszlávia 12 ügyben szerepelt félként a Bíróság előtt, s ez alatt az időszak alatt tett a Bíróság kötelező joghatóságát elfogadó nyilatkozatot, amelyet mind az ENSZ főtítkára, mind pedig a Bíróság érvényes deklarációnak tekintett.

A felülvizsgálati kérelemben említett új tények szemszögéből vizsgálva Jugoszlávia ENSZ-tagságának kérdését, megállapíthatjuk, hogy a JSZK ENSZ-tagságával kapcsolatos bizonytalanságok ismertek voltak a Bíróság előtt 1996-os ítéletének meghozatalakor, s annak idején a bírói testület – a közgyűlési határozat alapján – joggal hihette, a JSZK-nak az ENSZ-be való felvétele ezt az ellentmondásos helyzetet rendezni fogja. Úgy tűnik tehát, valójában csak az volt bizonytalan, hogy mindez mikor fog bekövetkezni, vagyis a JSZK-t mikor fogják felvenni az ENSZ-be.

Új ténynek valójában a JSZK-nak 2000. november 1. utáni magatartása tekinthető, mégpedig az, hogy újból csatlakozott a genocídium-egyezményhez, s ezúttal egy fenntartással, amely kizárta a Bíróság joghatóságát előíró IX. cikk alkalmazását.⁶⁰ Meg

⁵⁶ HIGGINS bírónő egyéni véleménye. *Ibid* 967.

⁵⁷ ODA bíró egyéni véleménye. *Ibid* 976.

⁵⁸ *Ibid*. 977.

⁵⁹ Aspects of State succession.... *op.cit.* 311-312.

⁶⁰ Jugoszláviának a genocídium-egyezményhez való újbóli csatlakozása és az egyezmény IX. cikkének fenntartással való kizárása miatt – a rendelkezésünkre álló adatok szerint – egyedül Horvátország élt kifogással. Horvátország 2001. május 18-i jegyzékében előadta, hogy a JSZK részese a genocídium-egyezménynek, ugyanúgy, mint a hajdani JSZSZK valamennyi utódállama, s ezzel összefüggésben egyebek mellett utalt a Nemzetközi Bíróságnak a genocídium-ügyben (Bosznia-Hercegovina c. JSZK) tett arra a megállapítására, miszerint a JSZK 1993. március 20-án Bosznia-Hercegovina keresetének benyújtása idején kötve volt a genocídium-egyezmény által. A genocídium-egyezmény IX. cikkének fenntartás útján való kizárását Horvátország a szerződés tárgyával és céljával ellentétesnek minősítette.

kell jegyezni, hogy a genocídium egyezményben való utódlás kérdéséről a *Genocídium bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény alkalmazásával* kapcsolatos ügy (Bosznia-Hercegovina c. JSZK) első szakaszában is szó volt már, csak éppen Bosznia-Hercegovinának a szerződésben való részességét vitató jugoszláv kifogás kapcsán, nevezetesen, hogy Bosznia-Hercegovina automatikusan államutódlással, vagy pedig utódlási közléssel vált a genocídium egyezmény részesévé,⁶¹ továbbá, hogy a genocídium-egyezmény az emberi jogokkal kapcsolatos azon szerződések körébe tartozik-e, amelyekkel kapcsolatban lehetséges az automatikus utódlás.⁶²

Ismereteink szerint 2000. november 1. után a JSZK csak a genocídium-egyezmény esetében járt el az említett módon, s a hajdani Jugoszlávia által megkötött többi multilaterális egyezménnyel kapcsolatban utódlási közlést tett. A JSZK a genocídium-egyezményhez való újbóli csatlakozásának indokául azt hozta fel, hogy az egyezménynek csak az ENSZ tagállamai lehetnek részesei, illetve azok az államok, amelyeket csatlakozásra a Közgyűlés felhív. Ez az érvelés azért nem meggyőző, mert számos generális multilaterális szerződés – így például az 1961. évi a diplomáciai kapcsolatok jogáról szóló bécsi egyezmény, az 1963. évi a konzuli kapcsolatok jogáról szóló bécsi egyezmény, a nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi egyezmény – tartalmazza azt a formulát, hogy az okmány csatlakozásra nyitva áll az ENSZ, vagy a szakosított intézmények tagjai, a Nemzetközi Bíróság Statútumában részes államok, továbbá azon államok számára, amelyeket csatlakozásra az ENSZ Közgyűlése felkér; s ezen egyezmények esetében a JSZK utódlási közlést tett, a genocídium egyezményhez viszont – mint már említettük – újból csatlakozott. Nehéz lenne tehát mással magyarázni a JSZK-nak a genocídium-egyezménnyel kapcsolatos ezt a magatartását, mint a Nemzetközi Bíróság előtt folyamatban lévő ügyekkel.

A felülvizsgálati kérelemben említett harmadik tényező arra vonatkozik, hogymiután a JSZK 2000 novemberéig nem volt ENSZ-tagállam, s a Statútumnak sem volt részese, így a Bíróság előtt csak akkor léphetett volna fel, ha az Alapokmány 93. cikke 2. bekezdésének megfelelően a Biztonsági Tanács ajánlására a Közgyűlés által meghatározott feltételek mellett külön csatlakozott volna a Bíróság Statútumához. Vagyis, miután ez nem történt meg, így a kérdéses időszak alatt a JSZK a Bíróság előtt nem léphetett fel félként. Hangsúlyozni kell: ez az érvelés csak akkor bír jelentőséggel, ha bebizonyosodik, hogy a Bíróság azon ENSZ-szervek közé tartozik, amelyeknek munkájában a JSZK a Közgyűlés 47/1. sz. határozata értelmében nem vehet részt.

Mindenesetre a Bíróságnak a felülvizsgálati kérelemben szereplő eme harmadik új ténnyel kapcsolatos döntése mindenképpen kihatással lehet a délszláv háborúval kapcsolatosan folyamatban lévő többi ügyre is, hiszen ha elfogadja a Bíróság Jugoszlávia érvelését, akkor a JSZK nemcsak a genocídium-ügyben (Bosznia-Hercegovina c. JSZK) nem szerepelhetett volna félként a Bíróság előtt, hanem a NATO légitámadások ügyeiben sem fordulhatott volna felperesként a Bírósághoz, sőt kötelező joghatósági nyilatkozatot sem tehetett volna.

*

⁶¹ Ld. ezzel kapcsolatban bővebben SANDRINE MALJEAN-DUBOIS: L'Affaire relative B l'application de la Convention pour la prévention et la répression du crime de génocide (Bosnie-Herzégovine c. Yougoslavie) ArrLd du 11 juillet 1996, Exceptions préliminaires. *Annuaire Français de Droit International*, 1996. 367-368..

⁶² *Ibid.* 368. Jugoszlávia az eljárás során még azt is megkérdőjelezte, hogy a genocídium-egyezmény az emberi jogokkal foglalkozó szerződések kategóriájába tartozik-e.

Az elmondottak világosan tükrözik: a felülvizsgálati kérelemben központi kérdésként szerepelnek az államutódlási problémák. Kérdéses azonban- vajon hajlandó lesz-e a Bíróság a Statútum 61. cikke szerinti új tényként elfogadni a JSZK-nak az ENSZ-be való felvételét, valamint a genocídium-egyezményhez való újbóli csatlakozását. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy a Bíróságnak a felülvizsgálati kérelemmel kapcsolatos döntése ezeken a kérdéseken fog eldőlni. Annál is inkább, mert a Bíróságnak – kialakult joggyakorlata értelmében – joghatóságának vizsgálatakor, s különösen vonatkozik ez a jelen felülvizsgálati kérelemre, figyelembe kell vennie a joghatóságával kapcsolatos valamennyi tényezőt, s nemcsak azokat, amelyekre a felek előterjesztéseikben utaltak

VANDA LAMM

THE BALKAN WAR AND THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

(Summary)

The present study deals with cases decided by the International Court of Justice (ICJ) in connection with the Balkan War, such as the two genocide cases filed against the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) by Bosnia and Herzegovina and Croatia, and the cases concerning the legality of use of force initiated by the FRY against ten member States of NATO. The work focuses on the request filed by Yugoslavia in April 2001 for a revision of the Judgement of the ICJ in one of the genocide cases (*Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia*). The author examines the connection between the relevant cases, and concludes that the Court's decision concerning the request for revision might effect the outcome of other related cases pending before the ICJ.